Балтызмы ў слоўнічку Васіля Стомы «Дыялект Дзісеншчыны»

ЗЬМІЦЕР САЎКА

Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва

У архіве БІНІМу захоўваецца рукапісная спадчына Васіля Стомы[1], сярод якой – невялікі збор дыялектнай лексыкі мястэчка Лужкі былога Дзісьненскага павету (цяпер Шаркаўшчынскі раён Віцебскае вобласьці). Праца складаецца з 24 старонак машынапіснага тэксту, у яе ўключана каля 680 адзінак. У гэтым артыкуле аналізуецца найбольш, як нам здаецца, цікавая група лексыкі, зафіксаванай у слоўнічку, – балтызмы.

У камэнтарах да лексэмаў мы скарысталі найперш абагульняльныя працы, што выйшлі ў СССР (ПЗБ, СБ, ЭСБМ[2]), а таксама два найбольш грунтоўныя лексыкаграфічныя выданьні, створаныя на эміграцыі: Станк і KSL. Асобая ўвага да матэрыялу слоўнікаў, выдадзеных дыяспарай, тлумачыцца тым, што першы зь іх (Станк) ня быў улічаны ў згаданых вышэй працах, да таго ж ён таксама характарызуецца высокай ступеньню абагульненьня. Другі слоўнік (KSL), хоць і быў рэпрэзэнтаваны ў ЭСБМ, займае там пэрыфэрыйнае становішча. У нашым жа выпадку ён зьяўляецца асабліва каштоўнаю крыніцай, бо сабраны ў ім матэрыял – арэальна блізкі да аналізаванага намі лексыкаграфічнага збору.

---

[1] Васіль Стома (псэўданім Сініца) [4 сакавіка 1911 – 31 траўня 1992] – дзеяч беларускага замежжа, журналіст (падрабязьней гл.: Сьв. пам. Васіль Стома: [нэкралёг] // Беларус (Нью Ёрк). №392. 1992. Ліпень–жнівень; Зьм. Саўка, Л. Юрэвіч. Кульгавы хлопчык з гарэзнымі вачыма // Полымя. 1998. №9. С. 179–181.). Летась у часапісе «Полымя» быў апублікаваны мэмуарны твор В. Стомы-Сініцы, машынапіс якога таксама захоўваецца ў архіве БІНІМу, – «Маё мястэчка» (1998. №9–12).

[2] Расшыфроўку скаротаў гл. ніжэй.

Прынятыя скароты

БР-26	М. Байкоў, С. Некрашэвіч. Беларуска-расійскі слоўнік. Мн., 1926.
ЛАБНГ-1	Лексічны атлас беларускай мовы. У 5 т. Т. 1: Раслінны і жывёльны свет. Мн., 1993.
Нас	И. Носовичъ. Словарь бѣлорусскаго нарѣчія. СПб., 1870.
НС	Народнае слова. Мн., 1976.
ПЗБ	Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У 5 т. Мн., 1979–1986.
СБ	Ю. А. Лаучюте. Словарь балтизмов в славянских языках. Ленинград, 1982.
Станк	Др. Янка Станкевіч. Беларуска(вялікалітоўска)-расійскі слоўнік. NY., [1990].
Сцяцко	П. Сцяцко. Дыялектны слоўнік (з гаворак Зэльвеншчыны). Мн., 1970.
ТС	Тураўскі слоўнік. У 5 т. Мн., 1982–1987.
ТСБМ	Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5 т. 6 кн. Мн., 1977–1986.
Фасм	М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. 2 изд. Москва, 1986–1987.
ЭСБМ	Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1978–.
Юрч-66	Г. Ф. Юрчанка. Дыялектны слоўнік (з гаворак Мсціслаўшчыны). Мн., 1966.
Янк-II	Ф. Янкоўскі. Дыялектны слоўнік. II. Мн., 1960.
Glinka	Stanisław Glinka. Lituanizmy fonetyczne w gwarach białoruskich i polskich Białostocczyzny // Bałto-słowiańskie związki językowe. Wrocław etc., 1989. S. 117–126.
KSL	Adam Varłyha. Krajovy słoūnik Łahojščyny. NY., 1970.
PV	J. Petrauskas, A. Vidugiris. Lazūnų tarmės žodynas. Vilnius, 1985. (Слоўнік летувіскай гаворкі Івейскага раёну Гарадзенскае вобласьці)

АЖЫРГА́ЦЬ ***пераступаць***, **АЖЫРГНУ́ЦЬ** ***пераскочыць*** (закрэсьлена й выпраўлена на ***пераступіць***)[3]. KSL: **ažyrgnuć** 'pierastupić praz niešta', **ad'žyrgnuć** '[pierastupić nazad]', *параўн.* летув. **apžer̃gti** 'ахопліваць/ахапіць нагамі, сядзець/сесьці вершкі', **žìrgčioti** 'крочыць вялікімі крокамі, шыбаваць', **žìrgės** 'лыгі (пра ногі)', **žìrgas** 'конь', латыск. **zirgs** 'тс'. Гл. таксама ПЗБ: ажарґаць, абжэрґаць, СБ: жэргаць, ЭСБМ: ажыргаць.

АЗЯРОД ***прыстасаваньне з слупоў і жэрдак для дасушваньня збажыны, травы і пад[обнага]; пярэплат***, **ЎЗЯРЭ́ДЖВАЦЬ**[4] ***пасадзіць ў азярод (пярэплаты)***. KSL: **aziarody** 'pabudova dla sušeńnia zbožža', **aziaredzić** 'падаваць на азяроды збажыну, а там замацоўваць' *параўн.* летув. **žárdas**, латыск. **zards**, прус. **sardis** (верагодна, [zardis]) 'тс', летув. **žardãkartė** 'жардзіна, азярэдзіна (жэрдка ў азяродзе)', **žárdyti** 'класьці ў азярод', **žárdiena**, **žar̃dis** 'абгароджанае месца для цялят, жарабят; загон'. Улічваючы сьвісьцячы характар пачатнага гука, можна дапусьціць заходнябалцкую крыніцу запазычаньня. Гл. таксама СБ, ЭСБМ.

АПІРУДАВАЦЬ ***піраваць, есьці са смакам***. Верагодна, кантамінант: балцк. *api- 'аб-, вакол' і слав. *orędovati. Ва ўсталяваньні сэмантыкі магла адыграць ролю народная этымалёгія.

АПУНДЫ́РЫЦЦА ***(вульг.) памерці ад яды, інакш[:] зьеўшы зашмат***. *Параўн.* летув. **puñtaroti** 'прагна, пахопліва есьці; жэрці'. KSL: **apundyryć** 'raźdźmuć, stać toūstym'. Ёсьць падставы пабачыць блізкасьць з **апрындзіцца** 'здохнуць', **апрудзіцца** 'цяжка захварэць, акалець', **апруда₁** 'гультай, абжора', **апруда₂** 'сьмерць', якія А. Супрун у ЭСБМ параўноўвае з летув. **aprū̃dýti** 'ржавець', **aprìmti** 'супакоіцца', латыск. **aprèmdêt**, **aprèmdinat**, **aprindinât** 'супакоіць, ахаладзіць'. У ПЗБ: **пунда** 'невялікая рыбіна' [...] *Пунды* – [...] *грубенькія* [...] *рыбкі* [...]. *Параўн.* летув. **puñdis** 'джгір'.

---

[3] Пасьля тытульнага слова падаецца дэфініцыя аўтара слоўніка тлустым курсівам.

[4] Усюды захаваная артаграфія й пунктуацыя ісьніка. В. Стома ў дачыненьні да ***ў*** стасуе прынцып, сфармуляваны Вацлавам Ластоўскім: ***ў*** падаецца на месцы этымалягічнага ***в***.

АРУД ***засек, загародка ў сьвірне на збожжа.*** *Параўн.* летув. **arúodas** 'тс', аднак латыск. **arods** [aruots] 'рамяство, сталы занятак'. Гл. таксама СБ, ЭСБМ.

АСВА *мн. лік* ***восвы рас[ейск]. або польск. оса.*** Станк [65]: 'тс', KSL: **asva** 'кусьлівая казурка'. Балта-славянскі кантамінант (летув. **vapsvà** 'тс' + аса). Гл. таксама СБ: восапа.

А́ЦЮ ***зробленае за дзякуй.*** Станк [72, 73]: **áцець, áціць** 'благодарить', **áці, áцькі** *дет.* 'спасибо', áця *дет.* 'благодарность', *параўн.* летув. **ãčiū** 'дзякуй', **ačiúoti** 'дзякаваць'. Лексэма мае вялікую колькасьць дэрыватаў і дастаткова шырокую геаграфію ў беларускіх гаворках. Цяжка згадзіцца зь меркаваньнем Э. Фрэнкеля, які бачыў у летувіскай мове запазычаньне зь беларускай [ЭСБМ: аці] з прычыны фанэтычнае неадпаведнасьці. Рэч у тым, што беларускія формы з [ц'] – рэгулярны дзукійскі рэфлекс летув. [č']: ãciū [PV, 17]. Калі дапусьціць слушнасьць думкі Фрэнкеля, то на месцы беларускага [ц'] трэба было б чакаць у летувіскай не [č'], а [t']: atiu. Ю. Лаўчутэ ж парэчыць Э. Фрэнкелю з геаграфічных меркаваньняў [СБ]. Г. Цыхун бачыць тут «спецыфічнае ўтварэнне дзіцячай мовы, паходжанне якога, як і іншых т.зв. дзіцячых слоў, застаецца няясным» [ЭСБМ].

АЦЯЛЯГАВАЦЦА ***рабіць штосьці вельмі памалу,*** **АЦЯЛЯКАВАЦЦА** ***марудзіць.*** Станк [73]: ацялягавацца 'мешкать, медлить', KSL: acilahavacca 'marudzić pry pracy', *параўн.* летув. **atsilìkti** 'адставаць/адстаць, адбівацца/адбіцца (ад грамады)'. Гл. таксама ЭСБМ: аціляkавацца.

БАДЗЯЦЦА–ЗАБАДЗЯЦЬ ***бэсьціцца, забрудзіцца паваліўшыся на зямлю,*** **БАСЬЦЯЦЦА** ***(арх) бадзяцца бяз выразнай мэты або карысьці,*** **БАСЬЦЯЛЫ** ***тыя, што басьцяюцца.*** Станк [87]: **бадзяцца, басьцяцца** 'тс', **бадзяць** 'таскать, бросать, крайне небрежно относиться', **басты́сь** 'шляющийся, здоровый, но ни к чему неспособный парень', KSL: **baściáka** 'amaralny čałaviek, što pa śviecie baściajecca', *параўн.* летув. **bastýtis** 'тс', PV: **badžiótis** (фактычна: **badziócis**) 'тс'. Гл. таксама ПЗБ: басцяка, басцяла, басцялы; СБ: бадзяцца, басцяцца; ЭСБМ: басцяцца.

БАСЛАЙ *(арх) непакорны. Параўн.* летув. **basly˜s** 'кол'. Аднак можна бачыць агульнасьць з расейск. валагодск. **басала́й** 'грубиян, нахал', у У. Даля – 'щеголь'. (?)[5]

БОЎТКА *паўдурак, рыбацкая прылада для загону рыбы ў бродзень.* Станк [80]: **боўт, боўтала, боўтка, боўцік, боўціла** '[розныя кшталты рыбацкай прылады]', KSL: **boūt** 'rybackaja pryłada boūtać vadu', *параўн.* летув. **beldìmas** 'стук, стукат', **bélteléti** 'стукаць', **bélsti, -džia, -dė** 'тс', **bélstis, -džiasi, -dėsi** 'стукацца; дурэць, гарэзнічаць', **bildė´ti** 'стукаць, грымаць, шумець'. Паводле ЭСБМ, *боўтаць* «лічыцца гукапераймальным словам». Аднак сынанімія лексэмы (**паўдурак**) сэмантычна збліжае яе з 'дурэць' (**bélstis**), што схіляе нас бачыць тут прынамся сэмантычны балтызм.

БРАЖДЖЭЦЬ *бразгаць, званіць*, **БРАЗГУН** *самаробны званок для жывёлы*, **БРАЗГУНЫ** *гатунак яблыкаў, а таксама гарэхаў*. Станк [143, 144]: **бражджолка, бразгаўка, бразготка, бразгалка** 'побрякушка', **бражджоўніца** 'гремучая змея', **бражджатлі́вы** 'бренчащий, дребезжащий', **бражджэць, бражчэць** 'дребезжать', **бразголіць, бразгатаць, бразгацець, бразгаць, бразкаць** і г. д. 'тс', KSL: **brázgać, brazgatáć** 'bić zialeza ab zialeza', **braždžéć** 'hłuchoje brazgańnie'; *параўн.* летув. **brazdė´ti** 'бразгаць, ляскаць; шкрабаць, шкрабацца', **brazdénti** 'пастукваць; пашкрабваць', **brazdínti/brazgínti** 'бразгаць', **brazgė´ti** 'трашчаць, храбусьцець; бразгаць, ляскаць', PV: **brė´zgoti** (фактычна: **brė´zgoc**) 'тс'. У ЭСБМ мы бачым супярэчнасьць: для лексэмы *бразгаць* прызнаецца толькі «супольны» – балта-славянскі – статус лексэмы, у той час як для несумненна аднакаранёвага *бразгуль* 'драўляны гузік' прызнаецца балцкае паходжаньне. Асабліва пераканаўча сьведчыць на карысьць балцкага паходжаньня кораня фанэтычная дуплетнасьць у балцкім (**d–g**) і беларускім (**дж–ґ**: бражджэць–бразґаць). Гл. таксама Фасм [I, 225].

БУЛЬБЕЎНІК [нароўні з **бульбоўнік**] *націньне ад бульбы*. Станк [159]: **бульбенішча** 'тс', KSL: **bulbieńnik** 'bulboūnik', ЛАБНГ-1 [карта №223]: **бульбенішча** 'бульбянішча' (у тым ліку, пункт 28: в. Беразіно Докшыцкага раёну Віцебскае вобласьці – за 50 км ад

---

[5] Знак (?) абазначае ненадзейнасьць прапанаванае этымалёгіі.

м. Лужкі); *параўн.* летув. **bulvienójas** 'бульбяная націна', **bulvíena** 'бульбянішча', PV: **bulbienà** 'тс'. Той жа словаўтваральны тып у словах **kopūstíena** 'гарод/поле па капусьце', **morkíena** 'гарод/поле па моркве', **rugíena** 'іржышча' і да т. п. Такім чынам, форма з **-е-** – вынік фанэтычнай балта-славянскай кантамінацыі.

ВАРАЦА́ЦЬ ***(мэд.) (рас[ейск].) рвота***. Станк [1193]: 'тс', **варацáкі** 'блевота', KSL: **varacać** 'kazły drać, vanitavać', **varacaki** 'vyvaracanaja nazad byłaja ježa'; *параўн.* летув. **ver˜sti** 'ванітаваць; перавярняць; валіць; куляць'. У ЭСБМ: нароўні з **варцаць** 'тс'. Абедзьве беларускія формы з чаргаваньнем поўнагалосьсе/няпоўнагалосьсе – кантамінацыйнай прыроды: **вара*ц*іць** (ц'= =т+с') + **ver˜*st*i** [v'ær˜*s't'*i] 'ванітаваць' пры мэтатэзе **s't'>t's'>c'**, а ў іншых формах (**verčia, verčė**) узаемаператлік **c'/č'** не выклікае складанасці (ПЗБ: ***ц*ілта** 'кісель, аўсяная каша' – ***č*ilčie˜nė** 'бульбяная каша', ***ц*інцель** 'камяк кашы і інш., сціснуты рукой', ***č*ilčie˜lius** 'тс'), тым больш што ў дзукійскіх гаворках беларуска-летувіскага моўнага памежжа на месцы летувіскага літаратурнага **č'** – дзукійскае **c'** (**verčia–vercia**) [PV, 285], тоеснае беларускаму. Падлягае тлумачэньню й мена **va-–v'æ-** (да прыкладу, ***вартыver˜tas*** 'тс'). Зрэшты, сваю ролю магла адыграць і генэтычная тоеснасьць **вараціць/вяртаць/вярнуць** і **versti**. Да таго ж гутарк. **вярнуць** 'цягнуць на ваніты' (*Мяне аж верне*); *параўн.* расейск. **воротить** 'тс'.

ВУ́РЗГАЦЬ ***вурчэць***, **ЗАВУРЗГАЦЦА** ***вурчэць***. *Параўн.* летув. **ur˜gzti, ùrgztelėti, ur˜kšti, burzgė́ti** 'тс', **urgzlùs** 'бурклівы'. Гл. таксама СБ.

ГІГЕЛЬ ***(бат.) гугаль***. *Параўн.* летув. **gegė˜lis, gigė˜lis, gige˜lis** 'тс'. У гэтай пары першая лексэма добра вядомая, з багатай літаратурай [ПЗБ, СБ, ЭСБМ]. Аднак большую цікавасьць выклікае другое слова – дэфініцыя. Не падлягае сумненьню, што гэтая пара супрацьпастаўленая выключна фанэтычна. Такім чынам, можна разгледзець тры варыянты вырашэньня: а) форма **гугаль** – кантамінант *гігель+кукаль* (гэтая гіпотэза знайшла шырокую падтрымку); б) форма **гугаль** – кантамінант *гігель+гуга* 'агульная назва для прадмета сфэрычнай формы', што падмацоўваецца адным са значэньняў лексэмы: 'шышачка гігеля'; в) зыходзячы з таго, што

гугаль мае варыянт **гугуль**, Ю. Лаўчутэ дапускае паходжаньне гэтае лексэмы з **gùgulas** 'ком, клубок' [СБ].

ГІЛЯВАЦЬ ***гізавацъ***. KSL: 'zygavać'; *параўн.* летув. **gyliúoti** 'тс', **gyliavà** 'гіз, гізаванне', **gyly˜s** 'джала; авадзень'. Гл. таксама ПЗБ, СБ, ЭСБМ.

ГІРОС ***(бат.) зёлкі вельмі кіслага смаку***. *Параўн.* летув. **girà** 'квас'. Верагодна, запазычваньне адбылося ў форме множнага ліку, што характэрна для рэчыўных. Што ж да захаваньня канчатка, то такія выпадкі зафіксаваныя, найчасьцей у зоне беспасярэдняга балцка-беларускага кантактаваньня: **біздрыс**, **ванагас**, **вейкаліс**, **дубас**, **квятліс**, **пужліс**, **пукас**, **рудзімас**; у тым ліку ў форме мн. л.: **ванчас**. Прапанаванае А. Непакупным тлумачэнне (ад жамойцк. **girõsas** 'піўная барылка; квас' – паводле СБ) здаецца сумненным з прычыны геаграфіі. Аднак мы не адмаўляемся ад гіпатэтычнае магчымасьці такога тлумачэньня.

ГІРСА ***(бат.) пустазельле ў жыце***. KSL: 'тс', Станк [253]: ґірса 'костер мягкий'; *параўн.* летув. **dìrsė**, дыял. **gìrsa** (у тым ліку PV), **gìrsė**, латыск. **dzirši** 'тс'. Гл. таксама СБ, ЭСБМ.

ДЫЛДА ***аболтус, балдзень***. *Параўн.* летув. **dìlda** 'неўваротны (пра чалавека); напільнік', латыск. **dilda** 'неўваротны'. Гл. падрабязна СБ, а таксама Фасм, ЭСБМ.

КАЛБЭ´ЦІЦЬ ***муціць, напр[ыклад] муціць ваду***. *Параўн.* летув. **kalbė´ti** 'гаварыць', **kalbė´tis** 'гутарыць, размаўляць, перамаўляцца'. У ЭСБМ (гл. *калбатаць*) памылкова цьвердзіцца, што «слова прадстаўлена толькі на захадзе Гродзенскай вобласці», супраць чаго сьведчыць прынамся дадзеная фіксацыя. (?)

КАЛЯ´НЫ ***цьвярды, пругкі***. Станк [529, 530]: 'твердый (не каменный, не металлический), прямостоящий предмет [...], твердоупругий', **каля´нець** 'становиться твердым, жестким; коченеть, твердеть', **каля´ніць** 'доводить до твердости, закаливать', KSL: 'ćviardy, niahnutki'; *параўн.* летув. **kalenti** 'шчоўкаць, ляскаць; стукаць, дзяўбсьці; клекатаць'. Верагодна, разьвіцьцё сэмантыкі адбылося мэтанімічным шляхам: «дзеяньне, зьвязанае з узьнікненьнем гуку» – «прадмет, на які неабходна пэўным чынам узьдзейнічаць, каб выклікаць адпаведны гук».

КАМЛЮКАВАТЫ ***моцна збудаваны чалавек***. Лексэма мае балцкі суфікс **-'uk-** са значэннем дымінутыва: *параўн.* летув. **arkly˜s**

‘конь’ – **arkl-iùk-as** ‘конік’ [СБ, 107: дурнук, 109: жудюк, 134: циплюк]. Паводле гэтага ж тыпу з тоесным значэньнем: **камлюк** ‘тонкае паленца дроў’ [НС]; ‘похожий на “камель” (нижняя часть ствола у пня, толстый конец; нижняя часть снопа, куля и т. п.], приземистый, здоровый мужчина, женщина’ [Станк]; ‘pieršy cielaž [kavałak kruhłaha taūstoha dreva] ad pnia’ [KSL] (тут жа ёсць і kamlukavaty ‘niavysoki, prysiadzisty [pra čałavieka]).

КЕШКАЦЦА ***рабіць штосьці паволі, жыць у цеснаце***. Станк [557]: ‘копошиться; воротиться с чем-л.; делать что-л. слишком медленно’, **кешкала** ‘медленно работающий или медленно собирающийся в путь; медлительный, непроворный, копотливый’, KSL: **kieškacca** ‘varušycca, krucicca ū ciecnym miescy’; *параўн*. летув. **teškentis** ‘плёскацца, забаўляцца, пэцкацца ў лужыне’ [ПЗБ], латыск. **ķęskât** ‘прагна есьці; пэцкацца; марудзіць’, **ķęska** ‘неахайнік’ [СБ]. Фанэтыка слова, несумненна, балцкая, аднак сэмантычная раскіданасьць указвае на вытворнасьць большасьці значэньняў. Што ж да пытаньня адпаведнасьці пачатных **t-/d-** і **ķ-/ģ-** у летувіскай і латыскай адпаведна, то яно зьяўляецца заканамерным і рэалізуецца ў беларускіх гаворках: **дзірса–гірса** (гл. гірса).

КІ´РПА ***(вульг.) клічка для асобы, якая мае кароткі і задзёрты нос***. Станк [563]: **кірпáты** ‘курносый’; *параўн*. летув. **kir˜pti** ‘рэзаць, страгчы, рабіць кароткім’. Гл. таксама СБ, ЭСБМ.

КРА´ТАЦЬ ***рухаць***. Станк [578, 579]: ‘шевелить, трогать’, KSL: ‘chistać, varušyć na baki’; *параўн*. летув. **kratýti** ‘трэсьці, трусіць’. Гл. таксама СБ, ЭСБМ.

КУМПЯ´К ***інакш[:] шынка (польск.)***. KSL: **kunpiak** ‘ścihniak; śvinoje miasa’; *параўн*. летув. **kum˜pis** ‘тс’. Гл. таксама СБ, ЭСБМ.

ЛА´ЙБА ***вялікая лодка для перавозкі цяжараў***. Станк [614]: ‘баржа, большая ладья, барка’, KSL: ‘vialiki račny čovien’; *параўн*. летув. **lai˜vas, lai˜vė** ‘карабель’, латыск. **laiva** ‘лодка, човен’. Гл. таксама СБ, ЭСБМ.

ЛАКТА´ЦЬ ***(вульг.) піць***. Станк [614]: ‘локать, хлебать; пить, как бы лакая, говориться укоризненно’; *параўн*. летув. **làkti** ’лакаць’. Магчыма, балта-славянскі кантамінант.

ЛІПЕ´ЦЬ ***жыць у бядзе***. Станк [638]: ‘чуть держаться, еле жить, дышать’, KSL: ‘ledź trumacca’; *параўн*. летув. **leipė´ti** ‘млець,

страчваць прытомнасьць' (у ПЗБ: 'выжываць'), **lei˜pti** 'млець; станавіцца млявым'. У ЭСБМ падаецца іншы балцкі адпаведнік: **klibė´ti** 'хістацца'.

ЛУ´ПЫ *(вульг.) губы, вусны*, **ЛУПА´Ч** *чалавек з тоўстымі губамі*. Станк [647]: **лупаты** I 'с большими некрасивыми губами', **лупазвон** 'губошляп', KSL: **łupazvon** 'biaździejny, razińkavaty padletak', **łupiecha** 'źnieważlivaje słova na žančynu z taūstymi hubami'; *параўн.* летув. **lū´pa** 'губа', латыск. **lu˜pa** 'тс'. Гл. таксама ЭСБМ: лупа$_1$, лупы$_1$, СБ: лупа.

ЛЯ´ПА ***(вульг.) рот, або чалавек не задумваючыся штосьгаворачы***. Станк [632]: 'пасть (рот зверя, рыло); широкий рот, большой и некрасивый рот человека'. У ЭСБМ (ляпа$_1$) прыводзяцца летувіскія адпаведнікі **lepà**, **le˜pas** 'морда, зяпа'.

МІЛТА ***(летув.) талакно [страва з аўсянай мукі, спэцыяльна прыгатаванай]***. Станк [697]: 'тс', KSL: 'ciesta z muki paranaha aūsa'; *параўн.* летув. **mìltai** 'мука'. Як відаць з пазначэньня ***летув.***, аўтар усьведамляў балцкае паходжаньне слова. Гл. таксама СБ, ЭСБМ.

НАВЭ´ЙЛА *дурань*. *Параўн.* летув. **ne˜vala**, **nevéiva** 'неахайнік, неахайніца', **nevalývas**, **nevalùs** 'неахайны'. ПЗБ: нявала 'гультай'.

ПІ´РГАЦЦА *шургацца*, **ПІ´РГНУЦЬ** *штургануць*. KSL: **pirhnuć** 'raptam pichnuć', **pirhiel**! 'raptam pirhnuć', Янк-II [161]: **спіргнуць** (**сьпіргнуць**) 'тс (?)'. У ЭСБМ (т. 1, які выйшаў у 1978 г. – да выданьня СБ ў 1982 г.) **адпіргнуць** 'адштурхнуць' падаецца як кантамінант *перці+піхаць*, што ўяўляецца нам непераканаўчым, бо не тлумачыць узьнікненьня *г*. У СБ **успіргнуць** 'напірацьб накаліць' зьвязваецца з **užspìrginti** 'тс' < **spìrginti** 'падсмажваць, паддаваць жару'.

ПЛЯВУ´ЗГАЦЬ ***гаварыць няпраўду на кагосьці, або наагул лухту***. KSL: 'havaryć roznuju brydu'; *параўн.* летув. **pliáuza** 'болбатун', **pliau˜zaroti** 'балбатаць'. У ПЗБ: (яшчэ) блявузґаць.

ПО´СКУДЗЬ *брыда*. Станк [787]: 'тс', KSL: łajanka; *параўн.* летув. **paskau˜dinti** 'выклікаць боль' < **skaudùs** 'балючы; пакутлівы; хворы'. ЭСБМ следам за Фасмэрам лічыць прэфіксальным утварэньнем ад **скудны**, але ж сам Фасмэр сумняецца, прыводзячы балцкія паралелі, праўда, адрозныя ад нашых. Сумненьні ва ўтва-

рэньні з прэфіксам **по-** выклікае варыянт вакалізму (расейск. **паскудный**, польск. **paskudny**). Беларускае ж з *о* націскным магло развіцца як 1) славянскі адпаведнік балцкага *а* (боўш–baužas); 2) вынік аналёгіі, зьвязанай з аканьнем (дарыць–дораны). Ускосна сьведчыць пра "балцкасьць" лексэмы й чаргаванне **с||ш**, характэрнае для балтызмаў (**паскудзтва–пашкудзтва**, як **склют–шклют**).

ПО´ШАР ***корм для жывёлы***. Станк [788]: 'фураж'; *параўн.* летув. **pa˜šaras** 'тс'. Гл. таксама ПЗБ, СБ.

ПРЫВЕН ***ганак, вэранда***. Станк [938]: **прымен** 'сени'; *параўн.* летув. **priemenė˜** 'сені; вітальня', летув. дыял. **pryvenė˜** 'тс'. Гл. таксама ПЗБ, СБ.

ПУЦГА´Н ***пузаты*** *[-дзг-]. *Параўн.* зэльв. **ладзґан** 'пра малое, якое соваецца, лазіць куды не трэба' [Сцяцко]. Зважаючы на фанэтыку й геаграфію апошняга слова, Ю. Лаўчутэ бачыць у ім балтызм. Мы ж лічым абодва прыклады – кантамінантамі, пабудаванымі па адным словаўтваральным тыпе: **лазіць – ладзган**, **пузаты – пудзган**. Магчыма, на ўтварэньне апошняга паўплываў **пуцаты** 'мардаты', **пуцы** 'шчокі' [ПЗБ], тым больш, што існуе **пуздра** 'таўстун, таўстуха' [Юрч-66], да якога Ю. Лаўчутэ прыводзіць летув. **pū´zra** 'маленький, пузатый человек, ребенок; соня', **pūzdrà** 'кто надувшийся'; да таго ж у Станк [955]: **пуздэрак**, **пуздрэлак** 'флакон', **пуздро** 'мочевая мошна у лошади' (апошняе – са спасылкаю на Нас). Такім чынам, **-дз-** магло развіцца шляхам мэтатэзы з **-zd-**. Зрэшты, улічыўшы форму **пузган** (ПЗБ; побач з **пузан**), можна дапусціць узьнікненне **пудзган** < **пузган** < **пузан** праз разьвіцьцё ўстаўнога *ґ*, характэрнага для ўсходнябалцкіх дыялектаў.

ПЯ´ЛЦА ***(здробн.) прылада да нацягвання малых скурак пры сушцы***. Адсутнасьць мякасьці **л** – фанэтычны балтызм [Glinka].

РА´ГІ *зацёкі. Параўн.* летув. **regė´ti** 'бачыць' [СБ]. Прыведзеная этымалёгія ўяўляецца непераканаўчай. Аднак фанэтыка – наяўнасьць выбухнога **ґ** і дыялектнай формы [PV] зь цвёрдым **р**: rag(i) 'бачыць/бачаць' (3 ас. цяп. ч.) – і геаграфія (шырокая паласа беларуска-балцкага памежжа) схіляюць да тлумачэньня з балцкага.

РАЎГЕ́НЯ ***яшчэ няўкіслы жытні квас.*** Станк (997): ‘кулага’; *параўн.* летув. **raugienė̃** ‘жытні квас; саладуха’, **raugìnti** ‘квасіць, саліць; дубіць’. Гл. таксама ПЗБ, СБ.

РЫ́ЛЦА ***шыйка ў малой пляшцы.*** Фанэтычны балтызм (гл. *пялца*).

РЫ́НДА ***нядбалы.*** Станк [1010]: ‘неряха; лень, беспечность, неряшество’; *параўн.* летув. **rindà** ‘неўваротны (пра чалавека)’. У ПЗБ (**рында** ‘хто неахайны’) прыводзіцца таксама параўнанне зь нямец. **Rind** ‘бык, вол’.

СКА́БЫ ***рэбры.*** Станк [1037, 1038]: **скаба**, **скабіна**, **скабка**, **скабачка** ‘ребро; заноза; клин’, **скабы** ‘ребра, реберная часть туши’, **скабіць** ‘занозить’, KSL: **skába**, **skábina** ‘kryvyja kostki, što złučajuć chrybt z hrudnoj kostkaj’; *параўн.* летув. **skobà** ‘рабрына’. Гл. таксама СБ.

СКАПЫ́РДЗІЦЦА ***(вульг.) памерці.*** У ПЗБ **скапэра’тісэ** ‘тс’; *параўн.* летув. **nusikaparóti** ‘тс’. Верагодна, балта-славянскі кантамінант на аснове *скапыціцца* ‘тс’ [БР-26, Станк [540], ТС: скопуціцца, KSL ды інш.].

ТАЛАКА́–ТАЛАКО́Й ***рабіць штосьці супольнымі сіламі.*** Станк [1148]: ‘тс; участники “*талакі*”’, KSL: ‘hramadzkaja dapamoha adnamu čałavieku niešta pieravozić’; *параўн.* летув. **talkà** ‘тс’. Падрабязна гл. СБ.

ТАРПА́ ***можа быць н[а]пр[ыклад] сена, саломы, або бульбы.*** Станк [1152]: ‘скирда; прясло (скирда) хлебного или сенного стога в гумне; навес на столбах без стен, где складывают сено’, KSL: ‘kuča snapoū złožanaja radkami pry adnym miescy, kamlami navonki, a kałasami ū siaredzinu’; *параўн.* летув. **tar̃p** ‘між, паміж’, **tárpas** ‘прамежак’, PV: **tar̃pas**, **tarpùpėdis** ‘месца ў клуні складаць жыта; застаронак; сенавал’. Гл. таксама ПЗБ: тарпа I, СБ.

ТУ́ЗГАЦЬ ***цягаць, або цягнуць*****, ТУЗГАНУ́ЦЬ** ***пацягнуць.*** *Параўн.* летув. **tùzakoti** ‘тс’. У сувязі з фанэтыкаю слова гл. *пуцган*. Гл. таксама Фасм: тузить.

ТУРА́Я ***здаровая, дзябёлая жанчына, або дзяўчына.*** *Параўн.* летув. **tū̃ris** ‘аб’ём’, **tūrìngas** ‘аб’ёмны’, **tūrinìngas** ‘зьмястоўны’ < **turė́ti** ‘мець’.

УЗШАНУ́ЦЦА ***зьвярнуцца раптам, хутка.*** *Параўн.* летув. **šankùs** 'спрытны, увішны', **šankùmas** 'спрыт, увішнасць', **šankìnti** 'змушаць скакаць', **šankū̃nas** '(па)скакун', **šankū̃nė** '(па)скакуха'. Лексэма таксама зафіксаваная ў ПЗБ: **ушшануцца** 'усхадзіцца, раз'юшыцца, раззлавацца' (Вялейшчына). Ёсьць верагоднасьць, што беларуская форма рэпрэзэнтуе пачатнае фанэтычнае аблічча кораня – без **k**, які можа мець эпэнтычную прыроду. Гл. таксама СБ: адшунуць.